

ВІДГУК

опонента – доктора юридичних наук, професора

Бєлова Дмитра Миколайовича

на дисертаційне дослідження Никон Олесі Зеновіївни

на тему «Цифровізація (діджиталізація) системи правосуддя в Україні:

теоретико-правові засади»

поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії

у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність дисертаційного дослідження «Цифровізація (діджиталізація) системи правосуддя в Україні: теоретико-правові засади» не викликає сумнівів, адже в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства та глобальних викликів, зокрема пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення РФ на територію України, судова система нашої держави стикнулася з необхідністю прискореної трансформації традиційних моделей здійснення правосуддя. Цифровізація судової системи стала не просто технологічним оновленням, а нагальною потребою, що гарантує доступність правосуддя, підвищення його ефективності та забезпечення безперебійного функціонування в кризових умовах. Теоретичне осмислення цих процесів на рівні фундаментального наукового дослідження є своєчасним і необхідним кроком для розробки системної концепції цифрової трансформації судочинства.

Особливої ваги дослідженню надає те, що воно вирішує проблему формування цілісних теоретико-правових засад цифровізації системи правосуддя, які б відповідали як міжнародним стандартам, так і національним правовим традиціям та специфічним викликам, що постають перед Україною. Дисертаційна робота заповнює суттєву прогалину в науковому розумінні взаємозв'язку між цифровізацією та фундаментальними принципами правосуддя, такими як верховенство права, доступність, прозорість та незалежність, що має ключове значення для побудови дійсно ефективної та справедливої судової системи в умовах цифрової держави.

Прикладна цінність дослідження полягає в його спрямованості на розробку конкретних механізмів і рекомендацій щодо впровадження цифрових інструментів у систему правосуддя України. В умовах триваючої судової реформи та інтеграції України до європейського правового простору, результати дисертаційного дослідження створюють науково обґрунтоване підґрунтя для законодавчих ініціатив та організаційних заходів, спрямованих на модернізацію судочинства. Це робить дисертацію не лише теоретично значущою, але й практично орієнтованою науковою роботою, результати якої можуть бути безпосередньо впроваджені для вдосконалення національної системи правосуддя.

У зв'язку з цим, дослідження цифровізації на рівні дисертаційного дослідження, що комплексно здійснено О.Никон виступає не лише науково-теоретичним завданням, а й практичним інструментом для вдосконалення системи правосуддя України в умовах глобальних та внутрішніх змін.

Доречно констатувати й **зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами**. Так, зокрема дисертація виконана у відповідності до положень Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р., Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р, Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, Пріоритетних напрямів та завдань (проектів) цифрової трансформації на 2024–2026 роки, схвалених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 р. № 735-р, та кафедральній тематиці Львівського державного університету внутрішніх справ.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувачки. Слід позитивно оцінити науковий рівень дисертації та публікацій здобувачки, що досліджує теоретико-правові засади цифровізації системи правосуддя в Україні. Високий рівень наукової роботи забезпечується комплексним застосуванням методологічного інструментарію, що включає світоглядні, загальнонаукові та

спеціальні методи дослідження, дозволяючи всебічно проаналізувати об'єкт і предмет роботи. Дисертантка демонструє системний підхід до вивчення процесів цифрової трансформації судочинства, розглядаючи їх у контексті загальнодержавних реформ та євроінтеграційних процесів.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, характеризуються достатнім рівнем обґрунтованості та новизни. Особливо варто відзначити запропоновані авторкою дефініції понять «цифровізація системи правосуддя», «послуги, які надають суди за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій», «право людини на судовий захист в умовах цифрової трансформації», які суттєво збагачують понятійно-категоріальний апарат юридичної науки. Удосконалення методологічного підходу до дослідження цифровізації системи правосуддя через застосування міждисциплінарності свідчить про глибину наукового пошуку та теоретичну зрілість дослідниці. Класифікація основних викликів, які стоять перед електронним правосуддям в Україні, демонструє аналітичний підхід та практичну спрямованість дослідження.

Важливим показником наукового рівня дисертації є її зв'язок із державними програмами та стратегіями розвитку, зокрема з Концепцією розвитку штучного інтелекту в Україні, Концепцією розвитку цифрових компетентностей, Пріоритетними напрямками та завданнями цифрової трансформації на 2024–2026 роки, що забезпечує актуальність та практичну цінність дослідження. Належне емпіричне підґрунтя роботи, що включає нормативні документи, судову практику та статистичні дані, дозволило дисертантці сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення процесуального законодавства України в умовах розбудови «електронної держави». Опублікування результатів дослідження у шести наукових працях, включаючи три статті у фахових виданнях та три тези доповідей, свідчить про належну апробацію наукових положень та їх інтеграцію до наукового дискурсу в даній сфері.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачкою досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертаційне дослідження здобувачки зосереджене на вивченні цифровізації системи

правосуддя в Україні як інноваційного процесу трансформації судової системи. У роботі вперше комплексно обґрунтовано теоретико-правові засади цифровізації системи правосуддя через призму впровадження сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій. Авторка уперше пропонує розуміння цифровізації системи правосуддя як комплексного інноваційного процесу трансформації системи правосуддя шляхом впровадження сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій, що забезпечує автоматизацію судових процесів та електронну взаємодію між учасниками процесу з метою підвищення ефективності та доступності правосуддя.

Робота доводить, що цифрова трансформація судової системи має специфічну роль у забезпеченні доступу до правосуддя в умовах розвитку інформаційного суспільства, особливо в контексті судової реформи та євроінтеграційних процесів. Здобувачка акцентує увагу на унікальній ролі цифрових технологій у модернізації судочинства, що відображається через систему електронних сервісів та механізмів, які визначають нові форми взаємодії між судом і громадянами. Водночас авторка показує, що цифровізація системи правосуддя виконує функцію не лише спрощення доступу до правосуддя, але й сприяє підвищенню його ефективності та прозорості.

Особливо важливим є запропоноване дисертанткою визначення категорії «послуги, які надають суди за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій» як регламентованої законодавством діяльності судів із забезпечення доступу до правосуддя через цифрові платформи та електронні сервіси. Інноваційним внеском є також формулювання поняття права людини на судовий захист в умовах цифрової трансформації як реальної можливості доступу до правосуддя з використанням різних електронних сервісів та інформаційно-телекомунікаційних систем.

Дослідження також презентує новий підхід до розуміння нормативно-правового забезпечення цифровізації системи правосуддя як комплексної системи взаємопов'язаних нормативно-правових актів різної юридичної сили, що регулюють процеси впровадження та функціонування електронного судочинства. Важливим елементом наукової новизни є запропонована класифікація основних викликів, які

стоять перед електронним правосуддям в Україні, включаючи необхідність комплексної модернізації Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та впровадження технологій штучного інтелекту з дотриманням етичних принципів.

Слід відзначити, що робота вносить вагомий внесок у розвиток підходів до впровадження технологій штучного інтелекту в судочинство з урахуванням етичних принципів, а також пропонує конкретні зміни до процесуального законодавства України в умовах розбудови «електронної держави», що має важливе значення для практичного вдосконалення системи правосуддя.

Загалом, дослідження здобувачки робить значний внесок у наукове розуміння цифровізації системи правосуддя, її теоретико-правових засад та практичних аспектів впровадження, що відкриває нові перспективи для подальших наукових розробок у цій сфері та має вагомое практичне значення для вдосконалення національної системи правосуддя.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності. Мета дисертаційної роботи полягає у комплексному теоретико-правовому аналізі процесів цифровізації системи правосуддя в Україні, визначенні основних напрямів, тенденцій та проблем впровадження цифрових технологій у судочинство, а також розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання цифрової трансформації судової системи. Здобувачка успішно здійснила ґрунтовне дослідження теоретичних аспектів цифровізації системи правосуддя та практичних механізмів її реалізації в умовах сучасних викликів.

Для досягнення поставленої мети дисертанткою було визначено та послідовно виконано десять взаємопов'язаних завдань. Серед ключових завдань — аналіз стану та напрямків розвитку цифровізації системи правосуддя в Україні, що дозволило окреслити сучасний стан впровадження цифрових технологій у судочинство та визначити основні проблеми у цій сфері. Важливим завданням стало окреслення методології дослідження цифровізації системи правосуддя, яке дозволило сформулювати структуровану сукупність філософських, загальнонаукових,

міждисциплінарних та спеціально-юридичних методів для комплексного аналізу об'єкта дослідження.

Крім того, авторка ставить завдання дослідити нормативне забезпечення цифровізації системи правосуддя, розкрити сутність діяльності органів судової влади в умовах цифрової трансформації та з'ясувати особливості надання судами послуг за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій, що дозволило сформулювати цілісне уявлення про правові та організаційні аспекти цифровізації судочинства. Особливе значення має завдання аналізу забезпечення права людини на судовий захист в умовах цифрової трансформації, що відображає людиноцентричний підхід до модернізації судової системи. Не менш важливими є завдання з визначення викликів та завдань щодо «електронного правосуддя» в Україні, узагальнення досвіду зарубіжних країн та формування пропозицій щодо удосконалення системи правосуддя в умовах побудови «електронної держави».

Визначені завдання та отримані наукові результати дозволяють дослідити цифровізацію системи правосуддя з різних точок зору та розкрити її потенціал у контексті судової реформи та євроінтеграційних процесів.

Методологія дослідження забезпечує високу достовірність наукових висновків завдяки комплексному використанню різноманітних методів наукового пізнання. Зокрема, діалектичний метод, методи індукції та дедукції, аналізу і синтезу дали змогу здійснити комплексну й системну характеристику цифровізації системи правосуддя. Логіко-семантичний метод дозволив поглибити понятійно-категоріальний апарат та визначити методологічні основи дослідження. Системно-структурний метод застосовано для вивчення сутності діяльності органів судової влади в умовах цифрової трансформації. Соціологічний та статистичний методи сприяли узагальненню юридичної практики та аналізу емпіричної інформації. Формально-юридичний метод використано для дослідження змісту правових норм, які регулюють сферу електронного правосуддя. Системно-функціональний метод дозволив проаналізувати зарубіжний досвід, а догматичний метод застосовано для формулювання пропозицій щодо удосконалення законодавства. Така методологічна

база свідчить про високий рівень оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності та забезпечує комплексність і системність проведеного дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційна робота здобувачки є комплексним дослідженням теоретико-правових засад цифровізації системи правосуддя в Україні, яке охоплює нормативні, організаційні та технологічні аспекти впровадження цифрових технологій у судочинство. У цілому, робота демонструє високий рівень завершеності дослідження, що підтверджується логічною структурою, послідовним викладом матеріалу та ґрунтовним розкриттям поставлених у меті дисертації завдань.

У першому розділі дисертації, присвяченому теоретико-методологічним засадам дослідження цифровізації системи правосуддя, авторка приділяє увагу аналізу стану та напрямків розвитку цифровізації системи правосуддя в Україні, методології дослідження цифровізації та характеристики цифрової трансформації як об'єкта судової системи України. Здобувачка ґрунтовно досліджує понятійно-категоріальний апарат цифровізації судочинства, співвідношення термінів «цифровізація» та «діджиталізація», що створює необхідне теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу.

Другий розділ «Сутнісно-змістова характеристика системи правосуддя у сфері цифрової трансформації» логічно продовжує дослідження, зосереджуючись на нормативному забезпеченні цифровізації системи правосуддя, розкритті сутності діяльності органів судової влади в умовах цифрової трансформації та особливостях надання судами послуг за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій. Особливу увагу авторка приділяє аналізу забезпечення права людини на судовий захист в умовах цифрової трансформації, що відображає людиноцентричний підхід до модернізації судової системи.

Третій розділ «Стан та шляхи удосконалення системи правосуддя в умовах цифровізації: національні тенденції та зарубіжний досвід» присвячений дослідженню викликів та завдань щодо «електронного правосуддя» в Україні, узагальненню сучасного досвіду зарубіжних країн щодо цифрової трансформації системи правосуддя та формуванню конкретних пропозицій щодо удосконалення системи

правосуддя в умовах побудови «електронної держави». Важливим елементом цього розділу є аналіз підходів до впровадження технологій штучного інтелекту в судочинство з урахуванням етичних принципів та збереження контролю людини над процесом прийняття судових рішень.

Загалом, зміст дисертації є завершеним і цілісним, оскільки кожен розділ відповідає визначеним завданням і дає ґрунтовний аналіз цифровізації системи правосуддя як комплексного інноваційного процесу трансформації судочинства. Висновки є обґрунтованими, логічними та мають практичну цінність для вдосконалення нормативно-правового регулювання та організаційного забезпечення цифрової трансформації судової системи України. Практичне значення одержаних результатів підтверджується можливістю їх використання у науково-дослідній роботі, правотворчості, правозастосовній діяльності та освітньому процесі, що свідчить про комплексний характер дослідження та його завершеність у цілому.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у практиці. Результати дисертаційного дослідження щодо теоретико-правових засад цифровізації системи правосуддя в Україні можуть бути ефективно застосовані у різних сферах правової діяльності. Насамперед, сформульовані здобувачкою пропозиції щодо вдосконалення процесуального законодавства України можуть бути інтегровані в законодавчий процес, зокрема для внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України у частині, що стосується електронного судочинства.

Використання результатів дослідження сприятиме розробці та удосконаленню нормативно-правових актів, що регулюють впровадження та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, електронного документообігу в судах та інших аспектів цифровізації правосуддя. Розроблені теоретичні положення щодо підходів до впровадження технологій штучного інтелекту в судочинство можуть стати основою для створення правових механізмів регулювання цієї сфери з дотриманням етичних принципів та збереження контролю людини над процесом прийняття судових рішень.

Отримані результати можуть бути використані судовими органами при розробці та впровадженні нових електронних сервісів та інформаційних систем, що дозволить підвищити ефективність, прозорість та доступність правосуддя. Запропоноване здобувачкою визначення послуг, які надають суди за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій, може стати теоретичним підґрунтям для розробки стандартів надання таких послуг та оцінки їх якості.

Матеріали дисертації доцільно використовувати в освітньому процесі при підготовці юристів, зокрема при викладанні дисциплін «Адміністративне судочинство України», «Судові та правоохоронні органи України», «Теоретико-прикладні проблеми цивільного судочинства», «Теорія держави та права» та інших курсів, пов'язаних з судоустроєм та судочинством. Теоретичні та практичні аспекти цифровізації правосуддя можуть стати основою для розробки спеціальних навчальних курсів, присвячених електронному правосуддю та застосуванню цифрових технологій у судочинстві.

Крім того, висновки та пропозиції щодо нормативно-правового забезпечення цифровізації системи правосуддя можуть бути використані при формуванні державної політики у сфері розвитку електронного урядування та цифрової трансформації держави, що сприятиме більш ефективній інтеграції судової системи в загальнодержавні процеси цифровізації.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У дисертаційному дослідженні відсутні порушення академічної доброчесності. Здобувачка суворо дотримувалась вимог щодо цитування джерел, посилань на роботи інших дослідників і наукових авторитетів, а також зазначення належних авторських прав на використані матеріали. Використання запозичених ідей і результатів інших авторів чітко оформлено згідно з академічними стандартами, що підтверджує прозорість і відповідальність при проведенні наукового дослідження.

Дисертаційне дослідження не містить ознак плагіату, компіляції чи іншої академічної недоброчесності. Авторка самостійно здійснювала аналіз та узагальнення наукових джерел, застосовуючи оригінальні підходи та концептуальні розробки.

Дискусійні аспекти дисертаційного дослідження.

1. У дисертаційному дослідженні недостатньо уваги приділено аналізу потенційних ризиків впровадження технологій штучного інтелекту в судочинство. Авторка лише побіжно згадує про необхідність дотримання етичних принципів при використанні ШІ, однак не розкриває детально, які саме етичні принципи мають бути дотримані, не аналізує міжнародні стандарти та рекомендації щодо застосування штучного інтелекту в правосудді, зокрема «Європейську етичну хартію по використанню штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі» (англ. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment). Більш глибокий аналіз цієї проблематики посилив би практичну значущість дослідження з огляду на зростаючу роль технологій ШІ в судових системах.

2. У підрозділі 2.2, присвяченому особливостям надання судами послуг за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій, авторка пропонує власне визначення поняття «судові послуги, які надаються за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій», однак недостатньо уваги приділяє розмежуванню цього поняття з суміжними категоріями, такими як «електронні адміністративні послуги» та «електронні публічні послуги». Відсутність чіткого розмежування цих понять може призвести до термінологічної невизначеності при практичному застосуванні результатів дослідження, особливо з огляду на те, що аналізовані категорії мають міждисциплінарний характер та використовуються у різних галузях права.

3. При аналізі практики Європейського суду з прав людини щодо забезпечення права на судовий захист в умовах цифрової трансформації, дисертантка розглядає кілька рішень ЄСПЛ, що стосуються використання інформаційних технологій у судочинстві, проте не розкриває механізми імплементації виявлених стандартів у вітчизняне законодавство. Більш детальний аналіз шляхів гармонізації національного законодавства України з практикою ЄСПЛ у сфері електронного правосуддя був би доцільним для формування цілісних рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового забезпечення цифровізації системи правосуддя в Україні.

Зауваження, висловлені щодо дисертації, не впливають безпосередньо на її мету та зміст, їх урахування могло б сприяти уточненню окремих теоретичних положень і поглибленню дискусійного потенціалу дослідження.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих здобувачкою наукових працях, за оформленням відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 № 283), Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка, Никон Олеся Зеновіївна, за підсумками позитивного публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктор філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент –

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України

Дмитро БЄЛОВ